
DR. SALİH ÇİFT* İLE SÖYLEŞİ

Günümüz Amerika'sında İncil'den sonra en çok satan dinî eserin Mesnevî olduğu belirtilmektedir. Sizce bunun nedenleri nelerdir?

Sosyal meselelerin tek sebeple açıklanamayacağı gerçeğinden hareketle, bu konuda da birçok etkenin mevcut olduğunu düşünüyorum. Bu çerçevede başlıca iki husus öne çıkarılabilir. Bunlardan birincisi tarihsel, diğeri ise manevî-psikolojiktir. Batı dünyasının ilmî-akademik anlamda tasavvuf ile tanışması evresinde Mesnevî'nin, özellikle doğunun (oriental) şiirini temsil eden özgün örneklerden biri oluşu üzerinde durulmaya değer görülmesinde etkili olmuştur. Bununla bağlantılı olarak da Goethe gibi bazı meşhur batılı mütefekkirlerin de Mesnevî'nin tanınmasında katkıları olduğu bilinmektedir. Manevî-psikolojik açıdan bakıldığında ise Mesnevî'nin asıl gücünü bu noktada ortaya koyduğu görülmektedir. Zira mahzâ Kur'ân tefsiri olan bu eserde Mevlânâ'nın kullanmış olduğu üslup ilmî anlamda teknik kriterlere uyma endişesi gütmeyen, varlıktan, hayattan ve en önemlisi insandan hareket eden bir özellik taşıdığından dolayı, dinî konumu her ne olursa olsun temel gayesi kendini tanımak isteyen her insana hitap eden bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla insanı ilgilendiren her hususta ve özellikle de insana aşlamayacakmış gibi görünen meselelerde dahi sade bir dille, varlık resminin bütününe gören biri olarak içeriden seslenmiş olması Mevlânâ'yı tanıdık-bildik ve anlaşılır kılmaktadır.

Sizce Mevlânâ'nın günümüz insanına vermek istediği temel mesajlar nelerdir?

Mevlânâ'nın mesajının zamanla ve belli bir toplumla sınırlı olmadığını düşünüyorum. Zira onun hedefi en genel anlamıyla insandır ve insan, kullandığı araç-gereçlerin niteliği değişse de temel özellikleri asla değişmeyen bir varlıktır. Dolayısıyla Mevlânâ gibi eren-bilgeler söz konusu olduğunda "günümüz insanı" kaydına gerek yoktur. Onun mesajı gayet açıktır: "Yaratıcı ve yaratılanla her anlamda ve her düzeyde uyum."

* Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı

Müslüman bir sûfi olan Mevlânâ'nın yetiştiği ortam sizce onun fikrî teşekkülüne nasıl katkıda bulunmuştur?

Bilindiği üzere XIII. asır İslam düşüncesi ve özellikle tasavvuf açısından çok büyük açılımların yaşandığı bir zaman dilimidir. Özellikle Anadolu bu yönden mercek altına alınması gereken özel simalara ev sahipliği yapmıştır. Mevlânâ'nın yaratılıştan getirdiği özellikler söz konusu ilmî-kültürel ortamdan en üst düzeyde faydalanmasını temin etmiş gözükmektedir.

Mevlânâ'yı diğer Müslüman âlimlerden ayıran ve mesajının bu kadar geniş kitlelere ulaşmasında etkili olan faktörler hakkındaki değerlendirmeniz nedir?

Günümüz insanının en büyük problemlerinden biri olan stres ve sebebi tayin edilemeyen kaygıdan kurtuluş için uzmanlar öncelikle insanın kendisini tanımasını, eksik yönlerini tesbit edip kabullenerek, bunları yok saymadan çözüm yollarına tevessül etmesini, dolayısıyla kendisiyle barışık olması gerektiğini söylemektedirler. Daha önce de kısmen değindiğim gibi, benim nüfûz edebildiğim kadarıyla Mevlânâ, özellikle Mesnevî'de bunu, yani insanın öncelikle kendisini tanımasını insanî örneklerden hareketle, insanî olan her şeyi herhangi bir sansüre tabi tutmadan, mevcut olanı yok farz etmeden yapmaya gayret etmektedir. Kısacası onun hedefi insandır, kullandığı yöntem insanîdir, teklif ettiği çözüm yolları da uygulanabilir. Dindar olsun ya da olmasın hemen her kesimden ve her zaman diliminde Mevlânâ hayranlarının mevcut olması bunun en kesin kanıtı durumundadır.

Mevlânâ'nın İslâmî kimliğinin kimi çevrelerde belirginliğini kaybetmesi sizce neden kaynaklanmaktadır?

Özellikle bizim yaşadığımız toplum bağlamında bu durumun temelde iki sebebi olduğunu düşünüyorum. Birincisi, Mevlânâ'nın asıl kimliğinin ve dolayısıyla temel gayesinin yeterince bilinmiyor olmasıdır. Diğer sebepse tamamiyle bizim toplumumuzun şu anki durumuyla alakalıdır. Tabiatları itibarıyla mistik eğilimleri olan ve fakat dinle herhangi bir irtibatları bulunmayan bazı insanların, cevabını aradıkları soruların karşılıklarını buldukları Mevlânâ'yı gerçek anlamını ifade ettiği çerçeveden soyutlayarak anlama gayretlerinin ardında "çağdaşlık kompleksi", "gerici görünmeme endişesi" v.b. kaygıların bulunduğu söylenebilir.

Özellikle Batı dünyasında ve ülkemizdeki bazı çalışmalarda İslâmî kimliğinden soyutlanan Mevlânâ imgeleri hakkında yorumunuz nedir?

Belki biraz kaba olacak ama, sözünü ettiğiniz tavır bana daima Nasrettin

Hoca'nın leyleğin gagasını ve ayaklarını kestikten sonra: "Şimdi artık kuşa benzedin" demesini hatırlatır. Zira Mevlânâ'yı, eserlerini ve düşüncelerini az da olsa bilen bir insanın, bahsi geçen tasvirlerde ortaya konulan Mevlânâ'nın asıl Mevlânâ olmaktan çıkarılıp, manevî gücünün ve etkinliğinin farkına varılan bir sembolün başka hedefler için kullanılan bir figür şekline dönüştüğünü görmesi gerekir. Artık burada takdim edilen, temel niteliklerinden arındırılmış ve bunun sonucunda her bakışa göre rengi ve şekli değişen muhayyel bir varlık halini almıştır. Bir başka deyişle bu yeni ürüne Mevlânâ olarak değil ona bakan kişinin zihnindeki kalıbın şeklini alan ve dolayısıyla manevî anlamda herhangi bir tesiri bulunmayan bir şey olarak bakmak gerekir. Sonuçta ise, modern zamanların tüketim tuzağına çekilmeye çalışılan, belli bir amaç uğruna kullanılmaya çalışılan Mevlânâ ve onun gibilerin buna dayanabileceklerini fakat bu aşamada kaybedenlerin gerçek Mevlânâ dostları değil onu dönüştürülecek bir meta olarak algılayanlar olduklarını söyleyebilirim.

Mevlânâ ve düşüncesinin günümüz insanına yeterince aktarılabilirdiği kanaatinde misiniz? Bunun yapılabilirliği konusundaki önerileriniz nelerdir?

Maalesef değilim. Sınırlı bir çevre gerçek Mevlânâ'yı tanıyor olsa da büyük çoğunluk bundan halen mahrumdur. Bir defa Mevlânâ denilince ilk akla gelen ayağa düşürülmüş ve göz-kulak zevkini tatmin vasıtası haline getirilmiş olan semâ âyinlerinin gösteri durumundan bir an evvel çıkarılması gerekir. Yapılan işin manevî değeri ve ciddiyeti bunu zorunlu kılmaktadır. Daha sonra ise yaş grupları, eğitim ve kültür düzeyleri gibi kriterler göz önünde bulundurularak Mevlânâ'yı ve düşüncesini tanıtan çalışmaların gerçekleştirilmesi lazımdır. Bunların "Mesnevî den Masallar" türünden değil, çok daha ciddi ve özel gayeleri olan ürünler olmasına dikkat edilmelidir. Teklif edilen bu işe bir anlamda "popülerleştirme" demek mümkündür ama bunu yaparken de semâ âyinlerinin aldığı şu anki şekil de göz önünde bulundurularak olası yanlışları tekrarlamaya çalışılmalıdır.

Mevlânâ'nın ve temsil ettiği sûfî geleneğin Anadolu coğrafyasındaki dinî anlayışa etkileri var mıdır? Varsa bu etki hangi yönde olmuştur?

Belli çevreler tarafından farklı yorumlansa da, tasavvuf kültürünün Anadolu Müslümanlarının din anlayışlarının şekillenmesinde güçlü etkisinin olduğu gayet açıktır. Bu durumun en dikkate değer sonucu hayata ve insanlara daha esnek bakabilen bir İslam anlayışının Anadolu halkı tarafından bugüne değin sürdürülebilmiş olmasıdır. Tasavvufî hayatın serbest olduğu herhangi bir Arap ülkesinde yaşayan halkla Anadolu insanı arasında yapacağınız gözleme

dayalı basit bir karşılaştırma durumun bu şekilde olduğunu daha net bir şekilde ispatlayacaktır.

Günümüzde tartışılan “ılımlı İslâm” yorumu size göre pratik gerçekliği olan bir değerlendirme midir? Bu yorumun temellendirilmesinde ismi geçen Mevlânâ ve sûfî gelenek size göre ne kadar bu yoruma izin vermektedir?

İslâm’ın kendisi ılımlıdır zaten. Dolayısıyla fazladan bir “ılımlı” sıfatına ihtiyacı yoktur. Fakat şu hususa da işaret etmekte fayda vardır: Eğer İslâm’ın takdim edilen, farklı gayelerle öne çıkarılan yorumu Vehhâbîlik’teki gibi yapay, zorlama bir özelliği haizse o takdirde alternatif olması açısından bu ifade sınırlı olarak kullanılabilir. Bununla birlikte son dönemlerde gündeme getirilen bu ifadenin bilinçli bir manipülasyona hizmet ettiği kanaatindeyim. Bu konuda konuşurken ve yorum yaparken müteyakkız olunması gerektiğini düşünüyorum. Mevlânâ’nın temsil ettiği sûfî geleneğin büyük oranda İslâm’ın ruhuna uygun olduğunu ve buna fazladan bir sıfat eklenmesinin doğru olmayacağını düşünüyorum.

Mevlânâ’nın düşünceleri size göre Mevlevî gelenekte yeterince aktarılabilmiş midir?

Bütün büyük dinlerde ve mistik geleneklerde olduğu gibi Mevlânâ’dan sonra teşekkül eden Mevlevîlik geleneğinde de şeklin çoğu zaman özün önüne geçirildiği bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Mevlânâ’nın hedefleri ile kurumsal bir yapı olan Mevlevîliğin hedeflerinin –en azından mevcut örneklerden hareketle- tam manasıyla örtüşmediğini düşünüyorum.

Mevlevîliğin ve Mevlevî sanatkarların Türk-İslâm sanatına etkileri hakkında neler söylersiniz?

Özel bir alan olduğu ve bendenizin de kendimi söz söyleme ehliyetine sahip görmediğim için bu soruya alanın niteliğiyle çelişen bir genelleme yaparak cevap vermek durumundayım. Mustafa Kara Hoca’nın ifadesiyle “Osmanlı asırları boyunca Mevlevî tekkelerinin birer sanat enstitüsü görevi gördükleri inkar edilemeyecek bir hakikattir.”

İslam Dünyasında Mevlânâ ve sûfî geleneğin sevgi ve hoşgörüyeye dayalı İslâm anlayışı yerine “el-kaide İslâm’ının” geniş yankı bulmasının nedenleri nelerdir?

Bir defa bendeniz el-Kâide’nin Müslümanların ihtiyaçları neticesinde teşekkül eden bir hareket olduğu kanaatinde değilim. Dolayısıyla onun temsil

ettiği anlayışın nitelikleri ve hedefleri konusunda da en yetkin ağızların dahi tatmin edici şeyler söylemediklerini ve dahası söyleyemeyeceklerini düşünüyorum. İslam tarihinden bu hareketin benzeri olarak gösterebileceğim yegâne oluşum İsmâîlî-bâtınî harekettir ki bunun da ne derece İslamî olduğu malumdur. O da belli bir dönemde kısa vadede sonuca gitmeyi arzulayan bazı heyecanlı tipleri kendisine çekebilmişti. Kaldı ki el-Kâide'nin ve uygulamalarının izan sahibi Müslümanlar tarafından asla tasvip edilmediği de ortadadır. Diğer taraftan el-Kâide kendi doğası gereği yankı bulmamakta, belli güçler tarafından adeta pompalanmaktadır diye düşünüyorum. Sevgi ve hoşgörü anlayışının İslam kültüründeki temsilciliğini yapan tasavvufun ise, Türkiye özelinde en büyük talihsizliği, tasavvuf kültürünün halka bakan tarafında duran tasavvufî oluşumların ehliyetsiz, yetersiz ve çoğu zaman da iyi niyetli olmayan kimlikler tarafından yönlendiriliyor olmasıdır. Tarikatların yasak olmasının Türkiye açısından doğurduğu en olumsuz sonuçlardan birinin bu olduğu kanaatindeyim. Zira yer altına çekilen belli oluşumların tamamen kontrolsüz bir şekilde icrâ-yı faaliyet etmeleri kaygan bir zemine sahip olan tasavvuf gibi bir sahada nâhoş ve tepki çekici örneklerin doğmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla, gerçek tasavvufun ne olduğunu bilmeyen ve yeterli donanıma sahip olmayıp dinî heyecanı ağır basan tiplerin ilgisinin, çarpık örneklerle temsil edilen tasavvuf düşüncesi yerine el-Kâide türü oluşumlara yönelmesi bir dereceye kadar anlaşılabilir.

2007 yılının Unesco tarafından bir kez daha Dünya Mevlânâ yılı ilan edilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz. Bu bağlamda bu yılki Mevlânâ etkinliklerini yeterli buluyor musunuz?

2007'nin bütün dünyada Mevlânâ'yı Anma Yılı olarak kutlanmasını tabii ki muhteşem bir vakıa olarak değerlendiriyorum. Türkiye'de gerçekleştirilen etkinliklere gelince; bütün bir yıl boyunca yapılanların halkın Mevlânâ'ya olan ilgilerine ve onunla ilgili bilgilerine en ufak bir katkısının olmadığını gözlemliyorum. Sınırlı bir kesime hitap eden birkaç sempozyum, bazen Mevlânâ ile ilgili malumatı üç beş satırı ve birkaç basmakalıp sözü geçmeyen zevâtın verdiği konferansların ardından genellikle spor salonlarında (!?) gerçekleştirilen semâ gösterileri (!) ve bu özel yıl anısına yayımlanan sınırlı sayıda kitap v.b. Kısacası "dostlar alış-verişte görsün" türünde bir etkinlik programının gerçekleştirildiği kanısını taşıyorum.

Dünya Mevlânâ yılında ülkemizde ve Dünya'nın çeşitli merkezlerinde gerçekleştirilen çeşitli etkinliklere rağmen Diyanet İşleri Başkanlığının bu konudaki çekimserliğini neye bağlıyorsunuz?

Diyanet kuruluş ve mevcudiyet amacına uygun hareket etmektedir. Aslında son yıllarda “değişim”den söz eden bu teşkilat için Mevlânâ Yılı'ndan daha uygun bir fırsat olamazdı. Şartlar ve ortam her şeyiyle müsait olmasına rağmen, değişim uğruna son yıllarda Alevilik ve Bektaşilik'le ilgili yayınlara da öncelik vermeye başlayan bu kurumun genelde tasavvufî düşünce ve özelde Mevlânâ ile ilgili tavrını anlamak ve izah etmek doğrusu imkan dâhilinde değildir. Kaldı ki sadece Diyanet değil Millî Eğitim Bakanlığı da söz konusu faaliyetlere aktif bir şekilde katılmalıydı. Örneğin, Bursa'nın merkezî okullarından birinde eğitim gören çocuğum Mevlânâ yılında bir yıl boyunca öğretmeninden Mevlânâ hakkında tek bir kelime dahi işitmedi. Halbuki aynı okulda Noel nedeniyle hazırlıklara bir hafta öncesinden başlandığını biliyorum. Yine aynı okulda batılı sanatçılara ait fotoğraflar sürekli olarak teşhir edilirken Mevlânâ ile ilgili hiçbir faaliyete yer verilmedi. İşte bu noktada Millî Eğitim Bakanlığının, dolayısıyla İl Millî Eğitim Müdürlükleri'nin de tıpkı Diyanet gibi yetersiz kaldıklarını düşünüyorum.

İhtida olaylarında daha etkin olması gereken Kelam geleneği yerine Mevlânâ ve İbnü'l-Arabî gibi sûfîlerin daha etkili olmasını nasıl değerlendirirsiniz?

Bu sorunun cevabının gayet açık olduğu fikrindeyim. Zira iman akıl değil gönül meselesidir. Akıl dini doğru anlama ve yaşama noktasında devreye girer. Dolayısıyla sevginin mekânı olan kalbe hitap eden tasavvuf ehlinin geçmişte olduğu gibi bugün de muhatapları etkileme noktasında daha başarılı olmasında anlaşılacak ve yadırganacak bir durum yoktur. Bütün dinî meseleleri akılla çözecekleri kanaatini taşıyan Kelam geleneği mensuplarının bu noktada yanlış içerisindedir olduklarını görmeleri ve bu doğrultuda aslında çok uzun süreden beri işlevselliğini yitirmiş olan Kelam ilmine ait klasik yöntemleri bir kenara bırakarak yeni bir tavır geliştirmeleri gerekir.